

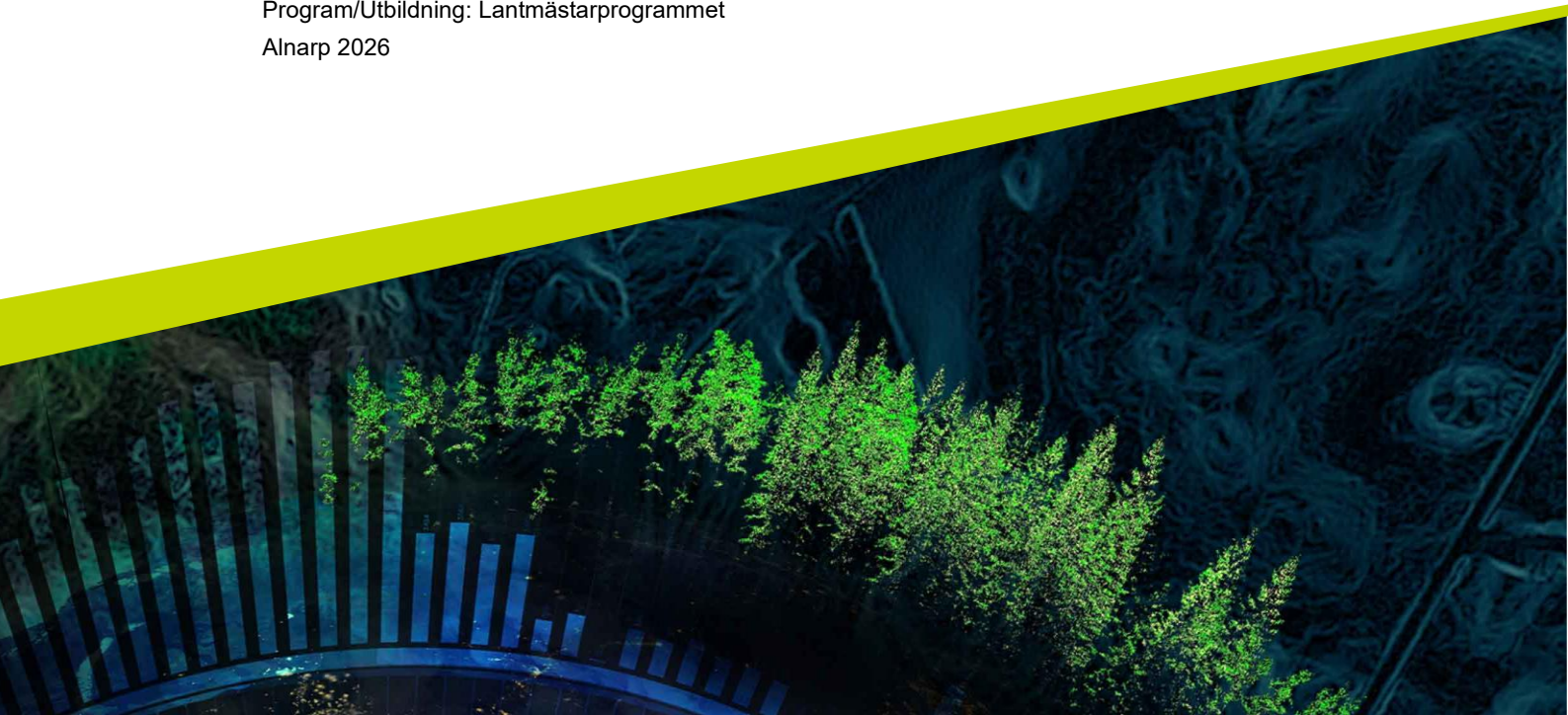

Spannmålsproducenternas uppfattningar om jordbrukspolitiska systeminslag i Sverige och Norge

En jämförande kvalitativ studie

Carl-Johan Helin & Nils Häll

Examensarbete/Självständigt arbete • 15 hp
Sveriges lantbruksuniversitet, SLU
Fakultet/Institution: LTV
Program/Utbildning: Lantmästarprogrammet
Alnarp 2026

Spannmålsproducenternas uppfattningar om jordbrukspolitiska systeminslag i Sverige och Norge: En jämförande kvalitativ studie

Cereal producers' perceptions of agricultural policy instruments in Sweden and Norway: A comparative qualitative study

Carl-Johan Helin & Nils Häll

Handledare: Per Hansson, Sveriges Lantbruksuniversitet, institutionen för människa och samhälle
Bitr. handledare: Sebastian Remvig, Sveriges Lantbruksuniversitet, institutionen för människa och samhälle
Examinator: Erik Hunter, Sveriges lantbruksuniversitet, institutionen för människa och samhälle

Omfattning: 15 hp
Nivå och fördjupning: Grundnivå, G2E
Kurstitel: Självständigt arbete i Företagsekonomi
Kurskod: EX1018
Program/utbildning: Lantmästarprogrammet
Kursansvarig inst.: Institutionen för människa och samhälle
Utgivningsort: Alnarp
Utgivningsår: 2026
Upphovsrätt: Alla bilder används med upphovspersonens tillstånd.

Nyckelord: Spannmålsproduktion, direktstöd, prisbildning, Sverige, Norge, New Institutional Economics, Locus of Control, Jordbrukspolitik

Sveriges lantbruksuniversitet

LTV

Institutionen för människa och samhälle

Sammanfattning

Svenska och norska spannmålsproducenter verkar under olika jordbrukspolitiska system. Sverige tillhör EU:s gemensamma jordbrukspolitik, medan Norge har ett eget nationellt system med jordbruksförhandlingar mellan Bondelaget och staten. Det påverkar de villkor som producenterna förhåller sig till i sin verksamhet.

Syftet med studien är att undersöka hur spannmålsproducenter i Sverige och Norge uppfattar direktstöd och prisbildning, och hur dessa system påverkar, ekonomi, handlingsutrymme och beslut på gårdsnivå. Studien bygger på intervjuer med fem svenska och fem norska konventionella spannmålsproducenter. Studien använder sig av en kvalitativ metod för att undersöka människors upplevelser, erfarenheter och tolkningar av ett fenomen. Materialet har analyserats med tematisk analys utifrån New Institutional Economics och Locus of Control.

Resultatet visar att direktstöden uppfattas olika i de två länderna. Svenska respondenter ser stöden som ekonomiskt viktiga, men framför allt vid låga marknadspriser och som en inkomsttrygghet. Norska respondenter beskriver stöden som grundläggande för gårdens ekonomi, och en del av producenternas samhällskontrakt.

Även prisbildningen skiljer sig tydligt åt. Svenska producenter beskriver prisbildningen som marknadsstyrd, instabil och svårbegriplig. Det bidrar till handlingsutrymme genom lagring och försäljningsstrategier, men också osäkerhet och en svag förhandlingsposition. I Norge upplevs prisbildningen som mer institutionellt styrd, målpris och de årliga jordbruksförhandlingarna upplevs bidra till trygghet och skapar en tydlig ram för företaget att verka inom. Samtidigt betonar dem norska respondenterna en osäkerhet kring val till Stortinget eftersom det kan förändra statens vilja att bidra till spannmålsproducenterna. För producenterna förflyttas alltså risken på marknaden till politiska förhandlingar som deras producentorganisation hanterar.

Skillnaderna i ländernas producenter handlar inte om nivåer av ekonomiskt stöd, utan om hur de beskriver relationen mellan deras företag, kund och staten. En andra slutsats är att prisbildningen skapar osäkerhet i båda länderna, fast genom olika mekanismer.

Nyckelord: Spannmålsproduktion, direktstöd, prisbildning, Sverige, Norge, New Institutional Economics, Locus of Control, Jordbrukspolitik

Abstract

Swedish and Norwegian grain producers operate under different agricultural policy systems. Sweden is part of the EU's Common Agricultural Policy, while Norway has its own national system with agricultural negotiations between the farmers' union and the state. This affects the conditions that producers relate to in their business operations.

The purpose of the study is to examine how grain producers in Sweden and Norway perceive direct payments and price formation, and how these systems affect economy, room for maneuver and decisions at farm level. The study is based on interviews with five Swedish and five Norwegian conventional grain producers. The study uses a qualitative method to examine people's experiences, perceptions, and interpretations of a phenomenon. The material has been analyzed using thematic analysis based on New Institutional Economics and Locus of Control.

The results show that direct payments are perceived differently in the two countries. Swedish respondents see the payments as economically important, but mainly during periods of low market prices and as a form of income security. Norwegian respondents describe the payments as fundamental to the farm's economy, and as part of the producers' social contract.

Price formation also differs clearly. Swedish producers describe price formation as market-driven, unstable, and difficult to understand. This contributes to room for maneuver through storage and sales strategies, but also to uncertainty and a weak bargaining position. In Norway, price formation is perceived as more institutionally governed. Target prices and the annual agricultural negotiations are perceived as contributing to security and creating a clear framework within which the business can operate. At the same time, the Norwegian respondents emphasize uncertainty surrounding elections to the Storting, since these may change the state's willingness to contribute to grain producers. For the producers, risk is therefore shifted from the market to political negotiations managed by their producer organization.

The differences in how producers in the two countries act are not about levels of financial support, but about how they describe the relationship between their business, the customer, and the state. A second conclusion is that price formation creates uncertainty in both countries, although through different mechanisms.

Keywords: grain production, direct payments, price formation, Sweden, Norway, New Institutional Economics, Locus of Control, Agriculture

Förord

I en orolig omvärld så har matproduktion återigen hamnat högt på den politiska agendan. Samtidigt upplever många lantbrukare att jordbrukspolitiken inte skapar förutsättningar att driva och utveckla sina företag. Efter en studieresa till Bryssel fick vi en större förståelse för CAP och dess inverkan på lantbruksföretag inom EU. En efterföljande resa till Storbritannien gav oss även insikter i hur lantbrukare hanterat att lämna CAP och anpassa sig till ett nytt jordbrukspolitiskt system. Dessa erfarenheter väckte vårt intresse för att undersöka hur politiska system påverkar lantbrukares villkor och handlingsutrymme både i och utanför EU.

Vi vill rikta ett stort tack till alla lantbrukare som har tagit sig tid till att ställa upp på intervjuer. Era bidrag har varit avgörande för att detta arbete ska bli möjligt. Att pausa vårbruket för att hjälpa några studenter med ett examensarbete är mycket begärt, och vi hoppas att arbetet någon på något sätt kan komma er till nytta.

Vi vill också rikta ett stort tack till Frøydis Gullstein Sørpebøl på NLR och Eline Stokstad Oserud på Bondelaget, som hjälpt oss hitta lämpliga respondenter i Norge.

Avslutningsvis vill vi tacka våra handledare, Per Hansson och Sebastian Remvig, för stöd, vägledning och värdefulla råd under arbetets gång.

Innehållsförteckning

Sammanfattning	3
Abstract	4
Förord	5
Tabellförteckning	8
1. Inledning	10
1.1 Problemformulering	10
1.2 Bakgrund	10
1.3 Sverige och Norge	10
1.3.1 Förklaring för jämförelsetabell	12
1.3.2 Sveriges direktstöd till spannmålsproduktion	13
1.3.3 Norges direktstöd till spannmålsproduktion	14
1.4 Syfte	14
1.5 Frågeställningar	15
1.6 Avgränsning	15
1.6.1 Avgränsningar för studien	16
2. Teoretiskt ramverk	17
2.1 New Institutional Economics	17
2.2 Locus of Control	17
2.3 Teoriernas användning i studien	18
3. Metod	20
3.1 Kvalitativ metod	20
3.2 Semistrukturerade intervjuer	20
3.3 Urval	21
3.4 Tematisk analys	22
4. Resultat	24
4.1 Intervjuerna	24
4.2 Direktstöd	25
4.2.1 Direktstöd i Sverige	26
4.2.2 Direktstöd i Norge	27
4.2.3 Jämförande sammanfattning	28
4.3 Prisbildning	28
4.3.1 Prisbildning i Sverige	28
4.3.2 Prisbildning i Norge	29
4.3.3 Jämförande sammanfattning	30
4.4 Upplevt handlingsutrymme och kontroll	31
4.4.1 Svenska producenters upplevda kontroll	31

4.4.2	Norska producenters upplevda kontroll	32
4.4.3	Jämförande sammanfattning	34
5.	Diskussion	35
5.1	Direktstöd som institutionell trygghet	35
5.2	Prisbildning och marknadsexponering	36
5.3	Handlingsutrymme och Locus of Control	37
5.4	Metoddiskussion	37
5.5	Studiens bidrag och begränsningar	38
6.	Slutsats	40
6.1	Slutsatser	40
6.2	Förslag på fortsatt arbete	41
7.	Referenslista.....	42
Bilaga 1	45
Bilaga 2	49

Tabellförteckning

r **Fel! Bokmärket är inte definierat.**

Tabell 1. Jämförelsetabell 11

Tabell 2. SCT & PSE data..... 13

Förkortningar

Förkortning	Betydelse
SLU	Sveriges lantbruksuniversitet
EU	Europeiska unionen
CAP	The Common Agricultural Policy
SCT	Single Commodity Transfers (Produktbundet)
PSE	Producer Support Estimate (Uppskattning av producentstöd)
LOC	Locus of Control
NIE	New Institutional Economics
RMP	Regionale Miljøtilskudd

1. Inledning

1.1 Problemformulering

Spannmålsproducenter verkar inom ekonomiska villkor som till stor del formas utanför den enskilda gården. Direktstöd, prisbildning, marknadsregler och politiska beslut påverkar både lönsamhet och handlingsutrymme. Sverige och Norge utgör därför en intressant jämförelse, eftersom länderna är geografiskt närliggande men verkar under olika jordbrukspolitiska system.

1.2 Bakgrund

Sveriges konventionella spannmålsproduktion präglas av låga marginaler samtidigt som den påverkas av internationella förändringar på marknaden särskilt gällande insatsvarorna. Detta kan kopplas till störningar på den internationella marknaden, speciellt 2022 under Rysslands invasion av Ukraina. Handelsvägarna ändrades och i sin tur ökade kostnader för insatsvaror. Spannmålsmarknaden blev orolig av dessa prisökningar. Ryssland som varit en stor exportör av mineralgödsel blev av med handel till större delen av omvärlden. Vilket ledde till dyra insatsvaror för svenska lantbrukare. (Jordbruksverket 2026b)

Jordbrukspolitiken i Sverige och Norge skiljer sig åt, där Norge tillämpar höga statliga stöd och reglerar marknadspriser (Kvakkestad et al. 2015). Sverige som EU-medlemsland omfattas av den gemensamma jordbrukspolitiken (European Commission 2026). Detta visar att spannmålsproducenterna i Norge och Sverige verkar under olika ekonomiska och institutionella ramar. I sin tur påverkar detta stödstruktur, kostnadsnivåer och avkastningsförväntningar (OECD 2023).

Mot denna bakgrund blir det relevant att undersöka hur spannmålsproducenter själva uppfattar direktstöd och prisbildning. Skillnaden mellan Sverige och Norge handlar inte enbart om olika stödnivåer, utan om olika institutionella ramar för företagande. Därför fokuserar studien på hur producenterna beskriver ekonomi, risk, handlingsutrymme och kontroll inom respektive system.

1.3 Sverige och Norge

Sverige

Sverige är sedan 1995 medlem i EU och detta blir en central del för framtidens handel inom spannmålsproduktionen eftersom EU:s medlemsländer verkar under den gemensamma jordbrukspolitiken CAP. Där gäller EU:s regelverk och EU:s direktiv som i sin tur bidrar till handelsfrihet och internationell konkurrens på

världsmarknaden (European Commission 2026). De systeminslag som studien fokuserar på är direktstöd och prisbildningsmekanismer. Marknadspriser styr intäktsnivåer och stöden blir en kompletterande faktor i inkomstkällan (Jordbruksverket 2026b).

Innebörden av detta för de svenska spannmålsproducenterna är att de ingår i det europeiska frihandels området där konkurrensen och prisbildningen på marknaden blir påverkade av den internationella marknaden, medan stöden och regelverken är fastställda inom EU:s ramverk (European Commission 2026).

Norge

Norge har en nationellt utformad jordbrukspolitik där staten, genom jordbruksförhandlingarna har en central roll i att forma de ekonomiska villkoren för spannmålsproduktionen. I det norska systemet fastställs bland annat målpriser och stödnivåer genom förhandlingar, samtidigt som marknadsprisreglering och gränsskydd används för att stödja den inhemska produktionen och skapa stabilare marknadsförutsättningar för producenterna (Staten og Bondelaget 2026).

Tidigare forskning visar samtidigt att jordbrukspolitiken inte enbart fungerar som ett ekonomiskt styrmedel. Kvakkestad et al. (2015) visar att norska lantbrukares syn på stödformer hänger samman med hur de uppfattar jordbrukets mening, sin yrkesroll och relationen mellan livsmedelsproduktion och andra samhällsnyttor.

Jämförelse av lantbruksproduktion och areal

Tabell 1.

Jämförelsetabell

<i>Sammanställning av jämförelsedata</i>	<i>Sverige</i>	<i>Norge</i>
Åkermarksareal hektar	2 525 600	810 665
Antal jordbruksföretag	54 723	37 561
Jordbruksareal genomsnitt per gård (hektar)	49	26,9
Total mängd producerad spannmål, ton	6 333 100	1 213 700

(Jordbruksverket 2025b)

(Jordbruksverket 2024)

(Jordbruksverket 2025a)

(SSB 2025b)

(Jordbruksverket 2025c)
(SSB 2026)
(SSB 2025a)
(Jordbruksverket 2025d)

1.3.1 Förklaring för jämförelsetabell

Ländernas produktionskapacitet som i tabellen benämns som total mängd producerad spannmål är ett viktigt tal för att kunna skildra ländernas faktiska produktionsnivå. I tabellen finns fakta som jordbruksareal och genomsnittlig gårdsstorlek och detta lägger grund för ländernas enskilda produktionsförutsättningar. Totalskörden av spannmål i detta fall kommer att realisera utfallet för dessa olika förutsättningar. Samtidigt som totalskörd ska analyseras försiktigt då produktionsbortfall kan påverka siffror på grund av klimatvariationer.

En stor del av den norska spannmålsproduktionens intäkter bygger på statliga stöd och detta visar en rapport från OECD där 51% av jordbrukarnas bruttointäkter kommer från statliga subventioner. Detta är det högsta av de 54 länderna som jämfördes i denna studie. Detta speglar historiskt hur avsalupriserna varit högre i och med att den inhemska norska marknaden stöds genom gränsskydd och marknadsregleringar. Marknadsprisstödet (MPS) är den komponent som utgör den största delen av stödet. Varav den mängd stöd som vete får är (SCT) single commodity transfers 35 %, av intäkterna är 29,27% (MPS) marknadsprisstöd (OECD 2023).

För att jämföra Sverige med Norge kan man jämföra (PSE) product support estimate . PSE tal är jordbrukssektorns totala bruttointäkter, där den visar procentuellt hur mycket av intäkterna som är kopplade till budgetstöd och marknadsprisstöd. SCT används för att analysera specifika jordbruksprodukters stödintäkt. Därför blir SCT ett betydelsefullt tal i jämförelsen mellan länderna. (OECD 2023)

Tabell 2

SCT och PSE data för Sverige och Norge

<i>SCT Tal %</i>	<i>Vete</i>
Sverige	0
Norge	35

<i>PSE Tal %</i>	
Sverige	17,23
Norge	51

(OECD 2025)

1.3.2 Sveriges direktstöd till spannmålsproduktion

Direktstödet inriktningar är främst arealbaserade inkomststöd, det vill säga att stödets storlek bygger på hur stor areal som lantbrukaren brukar. Den andra delen av direktstöd består av ersättningar för miljö och klimatanpassningar i odlingen, exempelvis precisionsodlingsstödet, ersättningar för kolinlagring och ersättningar för blommande åker och kantzoner. Stöd till unga jordbrukare, riktade för att hjälpa den yngre generationen med att komma i gång med sin jordbruksverksamhet. Stödet gäller för de som är 40 år eller yngre (Jordbruksverket 2026b).

Följande direktstöd finns att söka för spannmålsproducenter i Sverige.

- Gårdstöd
- Stöd till unga jordbrukare
- Ersättning för precisionsjordbruk-planering
- Ersättning för kolinlagring och minskat kväveläckage
 - Ersättning för fånggröda
 - Ersättning för mellangröda
 - Ersättning för vårbearbetning
- Ersättning för blommande åker och fältkant

(Jordbruksverket 2026a).

1.3.3 Norges direktstöd till spannmålsproduktion

I Norges stödsystem för direktstöd tillämpat för spannmålsproducenter så delas det in i två olika kategorier. Dessa kategorier är nationella arealbaserade stöd och regionala miljö och åtgärdsbaserade stöd. Utöver finns det stöd som inte är inkluderande för att de inte utgör direkta ersättningar till jordbruksföretaget och deras odlingsbeslut.

Nationella arealbaserade stöd

Är stöd som utgörs av två huvudanordningar inom norska produktionsstöd. Det är arealstöd för spannmål och stöd för kulturlandskap. Dessa två stöd ingår i ett visst system där produktionsstöd sköts av Landbruksdirektoratet. Det arealstöd som finns är kopplat till 2 delar, växtodling och den geografiska indelningen.

Kulturlandskapsstödet är ett allomfattande arealstöd för jordbrukare som har aktiv jordbruksmark där syftet är underhåll, förvaltning samt utveckling av kulturlandskap och jordbruksmark ska ske enligt de jordbrukspolitiska målen.

(Landbruksdirektoratet 2020)

Regionala miljö och åtgärdsbaserade stöd (RMP)

Statsförvaltaren administrerar regionalt detta stöd i ett separat stödsystem, där det ingår miljörelaterade ersättningar för det norska jordbruket. Exempel på sådana stöd är.

- Direktsådd av Höstgrödor
- Minimerad jordbearbetning, eller utebliven jordbearbetning
- Sådd av fånggrödor

Stöd som exkluderas från studien

- Investeringsstöd – projektstöd

(Landbruksdirektoratet 2026)

1.4 Syfte

Syftet med denna studie är att undersöka och jämföra hur spannmålsproducenter i Sverige och Norge uppfattar direktstöd och prisbildning som institutionella ramar, samt analysera hur producenterna upplever att dessa ramar påverkar deras

ekonomi, handlingsutrymme och beslutsfattande på gårdsnivå. Genom att jämföra Sverige och Norge, två geografiskt närliggande länder med olika jordbrukspolitiska system, kan studien bidra med kunskap till hur spannmålsproducenter uppfattar och förhåller sig till skilda institutionella villkor i en nordisk kontext.

Studiens grundantagande är att direktstöd och prisbildning inte endast är ekonomiska villkor, utan även institutionella strukturer som har ett inflytande på producenternas risk, kontroll och upplevda handlingsmöjligheter. Materialet kommer att analyseras med stöd av New Institutional Economics och Locus of Control, NIE används för att förstå hur formella och informella institutioner skapar incitament, begränsningar och stabilitet. Locus of Control används för att analysera producenternas känsla av kontroll kopplat till de institutionella ramarna.

1.5 Frågeställningar

”Hur uppfattar spannmålsproducenter i Sverige och Norge direktstöd och prisbildning som institutionella ramar, och hur upplever de att dessa ramar påverkar ekonomi, handlingsutrymme och beslutsfattande på gårdsnivå?”

Tillägsfrågor:

Hur beskriver svenska och norska spannmålsproducenter direktstödens betydelse för ekonomisk stabilitet, riskhantering och planering?

Hur uppfattar producenterna prisbildningen på spannmål och sin egen möjlighet att påverka intäkter och försäljningsbeslut?

Vilka likheter och skillnader framträder mellan svenska och norska producenter, och hur kan dessa förstås med hjälp av New Institutional Economics och Locus of Control?

1.6 Avgränsning

Studien avgränsas till att omfatta spannmålsproducenter i Sverige och Norge. Med spannmålsproducenter avses i denna studie lantbruksföretag i antingen enskild firma eller aktieföretagsform där spannmålsproduktion utgör den huvudsakliga inkomstkällan. Studien är avgränsad till konventionella spannmålsproducenter som har den större delen av sin omsättning i spannmålsproduktion. Ekologiska producenter och företag med betydande animalieproduktion ingår inte i studiens empiriska fokus. Därmed kommer inte jordbrukspolitiken bli analyserad i sin

helhet i detta ämne utan bli begränsad till de mest relevanta delarna ur ett företagsekonomiskt perspektiv som spannmålsproducent.

Den geografiska avgränsningen syftar till att respondenterna i intervjuerna ha ett jämförbart odlingsklimat, detta för att ha jämförbarhet mellan företagen. Odlingsförutsättningarna är ej identiska men valet av respondenter är likväl anpassat för att jämförelsen ska mer rimlig än om hela ländernas spannmålsproducenter ligger till grund för urvalet. Syftet är att analysera hur ett urval producenter uppfattar och förhåller sig till skilda institutionella villkor, empirin ger inte en grund för generaliserbara uppfattningar för hela länders producentkår, den analyserar inte heller systemens effektivitet ur ett samhällsekonomiskt perspektiv.

1.6.1 Avgränsningar för studien

Studiens omfång gäller två systeminslag, direktstöd och prisbildningsmekanismer. Direktstöd är ekonomiska ersättningar som betalas oavkortat till företaget baserat på areal där en viss produktion bedrivs eller där en viss åtgärd utförs. Prisbildningsmekanismer avgränsas till de systeminslag som påverkar hur spannmålsproducenterna uppfattar och förhåller sig till försäljning av gröda, genom försäljningsmöjligheter, marknadsrisk och förhandlingsmöjligheter till exempel. Studien analyserar dock inte hur spannmålsmarknaden fungerar för varje land i sin helhet, utan fokuserar på hur spannmålsproducenterna beskriver prisbildningsmekanismernas påverkan på gårdsnivå.

2. Teoretiskt ramverk

2.1 New Institutional Economics

New Institutional Economics, NIE, är ett teoretiskt ramverk inom nationalekonomin som analyserar institutioner och hur de påverkar ekonomiskt handlande och samhällsutveckling. Teorin skiljer sig från traditionell nationalekonomisk teori, genom att ekonomiska beslut inte enbart ses som resultat av priser och rationella val, utan även av institutionella ramar som påverkar aktörers incitament och beslutsutrymme. (Wurzer, G u.å.) Förenklat innebär det att institutionerna bidrar till att göra människors handlande mer förutsägbart och reducera osäkerheten i samhället (North u.å.).

North (1993) definierar institutioner som ”Institutionerna är detsamma som spelreglerna i ett samhälle eller, mer formellt uttryckt de, restriktionerna som människor sätter upp för att ange mänsklig samverkan”. Formella institutioner kan exempelvis vara lagstiftning, politiska beslut och stödsystem. Informella institutioner utgörs mer som sociala normer, traditioner och sociala värderingar och tillsammans formar detta ekonomiska beteenden som i sin tur påverkar resultat och drivkraften i ekonomisk utveckling.

I studien används NIE för att analysera hur institutionella strukturer påverkar svenska och norska spannmålsproducenters beslutsfattande.

De formella institutionerna utgörs främst av jordbrukspolitik, stödsystem och regleringar. För producenterna skapar detta olika ekonomiska incitament för respektive land. De informella institutionerna som normer, odlingstraditioner används för att analysera hur producenterna bedömer gårdens långsiktiga utveckling, investeringar och risk. På detta sätt används NIE för att förstå spannmålsproducenter när de anpassar sig till Sveriges och Norges formella system. (North 1993)

2.2 Locus of Control

Locus of Control är ett begrepp som avser individens uppfattning om i vilken grad händelser och resultat tillskrivs av egna handlingar eller faktorer utanför individens kontroll. Begreppet utvecklades av Rotter (1966) inom social inlärningsteori och skiljer mellan ”intern” och ”extern” Locus of Control. Intern innebär att individen uppfattar att dess egna handlingar och val utgör den avgörande faktorn för att uppnå resultat, medan extern innebär att faktorer utom

individens kontroll i högre grad uppfattas avgöra resultatet, exempelvis tur, andra aktörer eller yttre omständigheter (Rotter 1966).

Galvin et al. (2018) beskriver LOC som en individuell skillnad som i lång tid används till att förklara arbetsrelaterade utfall såsom attityder, beteende och motivation. Författarna argumenterar även för att LOC ska användas som ett självständigt teoretiskt perspektiv.

I den här studien är LOC relevant eftersom begreppet inte enbart handlar om individens självbild, utan även om hur den bedömer sambandet mellan egna handlingar och resultatet. LOC används därför som ett teoretiskt ramverk för att förstå hur producenterna uppfattar sitt handlingsutrymme i relation till de yttre faktorerna såsom marknad, myndigheter och produktionsförutsättningar. Dock är extern LOC inte synonymt med likgiltighet eller passivitet, särskilt inte inom lantbruk där väder, världsmarknad och jordbrukspolitik faktiskt kan begränsa producentens handlingsutrymme.

Studien är avgränsad från att använda LOC för att klassificera enskilda lantbrukares kontroll som extern eller intern. Detta beror på att studien bygger på kvalitativa intervjuer och inte använder Rotters psykometriska I-E-skala. I detta arbete används LOC endast som ett analytiskt begrepp för att tolka producenternas uppfattning om direktstöd och prisbildning. Det innebär att samma deltagare kan ha en extern Locus of Control kring prisbildning, och samtidigt uttrycka en intern kontroll kring frågor gällande direktstöden utan att placeras i någon kategori.

2.3 Teoriernas användning i studien

I studien används NIE och LOC som kompletterande analytiska perspektiv. NIE används för att analysera de institutionella ramar som omger spannmålsproducenterna, exempelvis stödsystem, prisbildning och marknadsstruktur, jordbruksförhandlingar, handelsvägar och regelverk. Därmed kan direktstöd och prisbildning förstås som mer än ekonomiska villkor, eftersom de även skapar incitament begränsningar och osäkerhet för producenternas beslutsfattande (Hubbard 1997).

LOC används för att analysera hur producenterna upplever sin möjlighet att agera inom dessa institutionella ramar. Teorin gör det möjligt att skilja mellan faktorer som producenterna beskriver som påverkbara och utanför producentens direkta kontroll. Tidigare forskning visar att LOC kan användas för att förstå lantbrukares riskbedömning, investeringar och ekonomiska beslut (Knapp et al. 2021).

Kombinationen av NIE och LOC gör det möjligt att skilja mellan de yttre villkor som formar producenternas handlingsutrymme och hur producenterna själva tolkar sin kontroll inom dessa villkor. I studien används NIE för att förstå ramarna runt företaget, medan LOC används för att förstå producentens upplevda möjlighet att fatta beslut inom dessa ramar.

3. Metod

Studien bygger på en kvalitativ metod med semistrukturerade intervjuer. Materialet analyseras genom tematisk analys med deduktiv start i New Institutional Economics och Locus of Control, men med utrymme för induktiva teman som framträder i intervjumaterialet.

3.1 Kvalitativ metod

Studien använder sig av en kvalitativ metod för att undersöka människors upplevelser, erfarenheter och tolkningar av ett fenomen. Till skillnad från kvantitativa metoder som kan fokuserar på att mäta samband och statistiska generaliseringar, inriktar sig den kvalitativa metoden på att skapa en djupare förståelse för hur individer själva uppfattar sin egen situation (Bryman 2018). Kvalitativ metod utgår ofta från tolkningsinriktade synsätt, vilket benämns som interpretativism. Det innebär att forskningen inte fokuserar statistik utan på just hur människor själva uppfattar sin sociala verklighet.

Detta är relevant i denna studie då den kvalitativa metoden används som ett verktyg för att undersöka hur svenska och norska spannmålsproducenter uppfattar direktstöd, prisbildningsmekanismer och sitt ekonomiska handlingsutrymme.

Kvalitativ forskning kan bidra till att synliggöra sammanhang och nya nyanser i exempelvis respondenternas erfarenheter vilket kan bli särskilt relevant när forskare vill förstå hur aktörer tolkar sin situation och sina handlingsmöjligheter (Lim 2025).

3.2 Semistrukturerade intervjuer

Under de semistrukturerade intervjuerna är det centralt för denna studie att intervjuprocessen är flexibel, där deltagarna svarar fritt och utvecklar sina resonemang utifrån erfarenheter kring frågornas inriktningar, direktstöd, prisbildningsmekanismer, handlingsutrymme och kontroll samt, jämförelse mellan Sverige och Norge. Intervjufrågorna syftar till de mest centrala delar som rör deras produktion. Frågorna ställs i samma ursprungliga ordning till varje respondent för att det finns en sammanhängande struktur och för att underlätta jämförelsen mellan svenska och norska spannmålsproducenter. (Bryman 2018). Den semistrukturerade intervjuformen passar eftersom både struktur och flexibilitet samverkar. Strukturen bidrar till att möjliggöra jämförelse mellan respondenternas svar i samma tema och flexibiliteten gör det möjligt att se deras resonemang, nyanser och exempel som framkommer i intervjuerna. Detta blir en

viktig del då studien undersöker hur producenterna själva uppfattar sina egna ekonomiska villkor och sitt handlingsutrymme.

Intervjufrågorna konstruerades utifrån studiens syfte, frågeställningar och dem teoretiska ramverken. Frågorna är egenhändigt konstruerade för att kvalitativt undersöka producenternas upplevda handlingsutrymme genom LOC, medan NIE formade frågorna kring dem yttre ramarna som omger företagen, direktstöd och prisbildningsmekanismer.

3.3 Intervjuguiden delades in i sex delar, bakgrund om gården, direktstöd, prisbildning, handlingsutrymme och kontroll, jämförelse Sverige/Norge och avslutande frågor. Alla intervjuer skedde på producentens gård och frågorna ställdes i samma följd. Följdfrågor användes av oss intervjuare när svaret på frågan ansågs vara kort eller oförståeligt. Efter avslutad intervju anonymiserades materialet genom transkribering och kodning. Urval

Studiens urval skedde genom ett ändamålsenligt urval av spannmålsproducenter. Ändamålsenligt urval valdes eftersom studien syftar till att undersöka hur spannmålsproducenter upplever prisbildning och direktstöden, snarare än att statistiskt generalisera lantbrukare i Sverige och Norge. I kvalitativ forskning används ändamålsenligt urval för att identifiera deltagare som har relevans för fenomenet som studeras (Palinkas et al. 2015). Paton (2014) Beskriver ett ändamålsenligt urval som är lämpligt för kvalitativa studier där forskare söker informationsrika fall som kan ge en djupare förståelse hellre än statistisk representativitet.

Det geografiska läget spelar roll, om företaget mellan länderna jobbar på ungefär samma breddgrader så har de så lika förutsättningar som möjligt med både säsongslängd och klimatvariationer. Studien omfattar fem respondenter från varje land vilket ger en total på tio respondenter. Området kommer att vara i höjd med Karlstad tio mil söderut och tio mil norrut.

Urvalskriteriet presenterades innan deltagaren erbjöds att medverka i studien för att undvika respondenter utanför avgränsningens ramar. I Norge kontaktades Bondelaget och norsk landbruksrådgivning för att underlätta sökandet av

producenter som uppfyllde kraven. I Sverige sökte vi genom vårt befintliga kontaktnät för att hitta respondenter som passade studien.

Urvalet är därför inte statistiskt representativt för något av länderna, utan är ett urval som skett i syfte att ge ett relevant kvalitativt material för att analysera spannmålsproducenters upplevelser.

3.4 Tematisk analys

Analysmetoden vi har valt att använda är tematisk analys med deduktiv start. Det är en kvalitativ analysmetod som används genom att identifiera analysera och framföra återkommande mönster i det empiriska underlaget. Metoden är särskilt praktisk när studien behandlar erfarenheter och uppfattningar i relation till ett fenomen. Analysen är även anpassningsbar för olika teorier, vilket är lämpligt när två teorier används. (Braun & Clarke 2006)

En deduktiv start innebär att frågorna som ställdes till respondenterna var konstruerade utifrån de teoretiska ramverk som studien utgår från, New Institutional Economics och Locus of Control. Frågorna om de institutionella ramarna som är direktstöd och prisbildning är skrivna utifrån NIE och frågorna om handlingsutrymme och kontroll har LOC som utgångspunkt.

Tidigare studier visar att LOC har använts i kvalitativa analyser av intervjuer där de intervjuade beskriver upplevd kontroll vid beslutsprocesser. Dopelt et al. (2022) använde i sin studie ” *Health Locus of Control in cancer patient and oncologist decision-making: An exploratory qualitative study*” LOC som ett analytiskt ramverk i en kvalitativ intervjustudie för att undersöka cancerpatienter och onkologers uppfattning om kontroll i medicinska beslutsprocesser. Studien kategoriserade materialet i teman kopplade till intern och extern LOC, där intern kontroll kopplades till informationssökning, även om denna studie inte berör lantbruk eller företagsekonomiskt beslutsfattande så illustrerar den hur LOC kan användas för att analysera kvalitativa intervjustudier.

Tematisk analys valdes för att metoden möjliggör att kombinera en semistrukturerad intervju med möjlighet att oväntade svar framkommer samtidigt som empirin går att analysera teoretiskt. Analysen var därav inte enbart deduktiv,

utan gav utrymme för att urskilja induktiva teman som framträdde under intervjuprocessens gång.

Efter intervjuerna slutfördes så har de transkriberats och kodats utifrån de teoretiska ramverken samt de institutionella ramarna som behandlades i intervjuerna. Kodningen genomfördes utifrån teorierna, de institutionella ramarna och teman som framkom under processen. Frågor om direktstöd och prisbildning kodades främst utifrån NIE, medan frågor om handlingsutrymme kodades med stöd av LOC. Efter att kodningen skett sorterades svaren efter återkommande innehåll, till exempel prisbildningens transparens, direktstödens påverkan på beslut och känsla av kontroll. Det slutgiltiga materialet har sedan använts för att analysera likheter och skillnader mellan respondenter.

Modellen Fereday & Muir-Cochrane (2006) presenterade är relevant för denna studie i och med att de beskriver en hybridmodell för tematisk analys där deduktiv och induktiv kodning kopplas samman. En sådan hybridansats passar studien eftersom den har både analytiska ramar och intervjumaterial där oväntade aspekter inom avgränsningen kan framträda under analysens gång.

Utöver teorierna analyserades även vilken tidshorisont lantbrukaren syftade till vid utvalda frågor, dessa är benämnda operativa, taktiska och strategiska. Operativa beslut syftar till beslut som främst rör den dagliga driften, timing, arbetsrutiner och arbetsordning till exempel. Taktiska beslut är de man tar över en medellång tidshorisont, ur en växtodlares perspektiv handlar detta om beslut inför en kommande växtodlingssäsong, exempelvis grödval och etableringsmetod. Strategiska beslut innebär ännu längre tidsperspektiv där investeringar, expansion och avyttringar är aktuellt.

4. Resultat

I denna resultatdel kommer intervjumaterialet presenteras. Norska spannmålsproducenter blir kopplade som norska deltagare 1–5, (N1-5) och svenska deltagare 1–5 som (S1-5). Kapitlet är tematiskt upplagt efter studiens huvudområden, direktstöd, prisbildningsmekanismer, upplevda handlingsutrymmet och kontroll samt spannmålsproducenternas uppfattningar av grannlandets spannmålsproduktion och stödsystem. Citaten från intervjuerna kommer att återges på originalspråken.

4.1 Intervjuerna

Informationstabell om respondenterna

Respondenter	Land	Kort kontext om gårdarna
S1	Sverige	600 hektar växtodling i Närke, majoritet andel höstvet
S2	Sverige	550 ha växtodling i Närke. 90% arrenderad mark. Dikoproduktion
S3	Sverige	450 ha växtodling i Närke, fokus höstvet, Höstraps och höstkorn
S4	Sverige	650 ha växtodling i Värmland, Jobb utanför
S5	Sverige	220 ha växtodling Värmland, lång erfarenhet
N1	Norge	60 ha växtodling & legokörning lantbruk + skogsbruk/ Jobb utanför
N2	Norge	24 ha växtodling + jobb utanför
N3	Norge	150 ha växtodling, precis genomgått generationsskifte
N4	Norge	22 ha växtodling, många små skiften och gårdar
N5	Norge	77 ha växtodling, + Jobb utanför

Kolumnerna till höger är en kort beskrivning på spannmålsproducenternas produktionsstorlek. Vissa benämns som ”jobb utanför” Det betyder att producenterna har jobb utöver gårdens produktion.

Det finns en tydlig storleksskillnad mellan de svenska och norska respondenterna. De svenska gårdarna är generellt större än de norska, vilket speglar strukturella skillnader mellan ländernas spannmålsproduktion. Detta innebär att jämförelsen inte ska förstås som en jämförelse mellan gårdar av samma storlek, utan som en jämförelse mellan producenter inom respektive lands institutionella och strukturella förutsättningar. Skillnaden i gårdsstorlek hanteras därför som en del av den institutionella kontexten snarare än ett urvalsfel.

I intervjuerna återkommer liknande resonemang där de svenska respondenterna beskriver spannmålsproduktionens läge som pressat eller varierande. Det gäller pris på spannmål, väder, insatsvaror, och deras egen likviditet. S2 pratar om år 2025 som ett år med rekordskörd men dålig lönsamhet.

S2 ”Tjugofem så hade vi rekordskörd, men det sämsta bokslutet vi har haft någonsin. Så det, det är ju liksom, ja, varje, just nu, i dag är det pressat, något år tillbaka så var det ju jättebra”

Medan i Norge beskrivs ekonomi på gårdsnivå som lönsam och stabil. N3 har precis genomgått generationsskifte där han har löst ut 2 syskon, vilket innebär en betydande ekonomisk belastning. Trots detta beskriver respondenten att den ekonomiska situationen inte är pressad. Han nämner även ekonomin på gården i tidigare generation som stabil.

N3” Og så nå har jo jeg kjøpt gården, og jeg har jo to brødre, så jeg har jo måttet betale en god del for gården, og. Men jeg vil jo si liksom budsjettet, hvert fall da, tilsier jo at det skal gå greit. Jeg vil ikke si det er presset på noe vis, men det er klart, første året vil jo alltid være tungt da med alle utlegg og at det tar lang tid før du får oppgjør”

4.2 Direktstöd

Direktstöden framträder i materialet både som ekonomisk trygghet och ett styrande medel i produktionen. Samtidigt så skiljer sig deltagarnas beskrivningar mellan Sverige och Norge. De svenska deltagarnas syn på stöden är mer som komplement till företagets intäkter, de vill inte att stöden ska vara en styrande del för hur produktionens drift ska skötas. Medan de norska respondenterna känner

behovet av direktstöd som stort. Stöden är en avgörande faktor som måste finnas för att spannmålsproduktionen ska vara lönsam.

4.2.1 Direktstöd i Sverige

Direktstöden i Sverige ses som ekonomiskt betydelsefulla för spannmålsproducenterna, men de ses inte i första hand som en beståndsdel där de är avgörande för de huvudsakliga produktionsbesluten. Direktstöden beskrivs av S1 som en viktig del av resultatet men samtidigt betonar en tydlig strävan efter att minska beroendet av stöd.

S3 Perspektiv på stödets roll i spannmålsproduktionens ekonomi. Vid lägre skördar, låga spannmålspriser eller en osäker marknadssituation kommer stödet in som en större del av omsättningen och ger en positiv påverkan på spannmålsproducentens företagsekonomi.

S3 "Vid låga spannmålspriser, som nu till exempel, alltså då när vi kanske når en omsättning på sexton, sjuttontusen kronor per hektar, max. Det är klart att då utgör ju stödet, ja närmare tio procent eller mer. Det är klart att då har stödet en betydelse som är större än om omsättningen hade varit uppå trettiotusen kronor hektar. Men stöden är, ja men stöden är av betydelse. De är viktiga"

S4 beskriver stödet som ganska avgörande i dagsläget, speciellt efter respondentens egna förutsättningar som spannmålsproducent i Värmland, där respondenten upplever en pressad spannmålskalkyl. Men ändå betonas det att växtodlingen inte styrs efter stöden utan från gårdens egna odlingsförutsättningar.

S4 "det är ju ganska avgörande i dagsläget om du ska hålla på med ren, växtodling i Värmland."

S4 "Ja, skulle säga såhär att jag, jag styr inte min växtodling efter, stöden. Utan jag styr dem efter de förutsättningarna vi har på gården, vilka jordar vi har och vad som lämpar sig att odla och vilka odlingsstrategier med, ja, typ jordbearbetning och så här. Och att jag har ingen optimering vad gäller värbearbetning, mellangrödor, fånggrödor ur rent bidragsoptimeringssyfte utan det ska vara vad som passar i växtodlingen"

S5 Ser stöden som kompletterande snarare än styrande. Därefter gör respondenten en uppskattning på andel stöd i sin omsättning som är stöd vilket resulterar i 15–17%. Men uttrycker viljan om att hellre få betalt med ett högre produktpris än att ha kompletterande medel.

S5 ” Ja, det är klart, det är ju, ja är det ungefär femton, sjutton procent utav omsättningen är det. Så att det har ju en viss betydelse naturligtvis. Men jag såg hellre att vi fick betalt. Gå fast i alla de här stöden.”

S5 ”Jag är ingen bidragsoptimerare.”

Det svenska materialet ger en återkommande skillnad mellan stödets ekonomiska betydelse och deras beslutsmässiga betydelse. Stöden betonas viktiga för lönsamhet, inkomsttrygghet och riskhantering. Respondenterna markerar att de huvudsakliga besluten kring odling inte är stödrelaterat utan styrs av, mark, pris, växtföljd, odlingsförutsättningar och grödans lönsamhet.

4.2.2 Direktstöd i Norge

Gårdsekonomin i Norge är generellt mer påverkad av direktstöden. Direktstöden fungerar inte bara som en kompletterande del i intäkterna som vissa svenska respondenter tycker, utan mer som en förutsättning för att kunna bedriva en spannmålsproduktion överhuvudtaget. Detta uttrycker respondent N2 ” *uten direkte tilskudd så hadde jeg vel inte odlet. inte i den her storleken i alle fall.* ” Spannmålsproducenten berättar om att han inte hade odlat om inte stöden existerade, inte i den nuvarande arealomfattningen.

Beroendet av stödet återkommer frekvent under intervjuerna där N3 beskriver gårdsekonomin som sårbar gentemot det politiska systemet. Även fast respondenterna i helhet är nöjda med sin nuvarande ekonomiska situation på gårdsnivå belyser respondenten detta genom att säga ” *Vi blir jo på en måte litt bondefanga av myndighetene og sårbare hvis det skulle bli en annen regjering som ønsker, en annen kurs på landbrukspolitikken, så kan jo en stor del av inntektene ganske fort falle bort liksom da.* ” -N3. Citatet visar att stöden ger ekonomisk trygghet inom det nuvarande jordbrukssystemet samtidigt som beroendet av den fortsatta politiska riktningen är stor. Om den jordbrukspolitiska riktningen ändrar sig kan en betydande del av spannmålsproducenternas intäktgrund påverkas, vilket i sin tur gör spannmålsproduktionen ekonomisk sårbar.

För N4 blir stödet en del som kompenserar för de strukturella nackdelarna på gården. Arronderingen med små och utspridda skiften gör det svårt att rationalisera spannmålsproduktionen med ökade kostnader.

” *Jeg er jo hundre prosent avhengig av det. Så enkelt det er* ” -N4

N4 resonerar även kring RMP regler, det vill säga regionala miljöersättningar i det norska systemet, och betonar vikten av att reglerna inte förändras från år till år. Långsiktiga investeringar i maskiner exempelvis kräver en längre tidshorisont. Detta påverkar spannmålsproducentens strategiska handlingsutrymme. ” *At den ikke endres hvert år. Det må ha fem ti års horisont, fordi at skal du investere noe utstyr som tilpasser seg fordi at du må gjøre det på andre vis, så kan man ikke gjøre det på ett til to år. Så det, det er viktig.* ”

4.2.3 Jämförande sammanfattning

Materialet om direktstöd visar hur stödet fyller olika funktioner i vardera landet. Sveriges respondenter belyser stödet som ekonomiskt viktiga särskilt vid låga spannmålspriser. Det finns i begränsad utsträckning att stöden styr produktionsbeslut. Direktstöden i Norge beskrivs mer som en grundläggande förutsättning för gårdsekonomin. Stöden beskrivs som inkomsttrygghet och som ett tydligt incitament för hur driften ska skötas. Särskilt när det kommer till RMP och grödspecifika ersättningar. Länderna differentierar sig ur ett NIE perspektiv. Norge och deras formella institutioner har mer styrande kraft på spannmålsproduktionen kontra de svenska institutionerna. Ur LOC perspektiv innebär det att svenska respondenter upplever stöd som ett ekonomiskt komplement medan norska producenter i högre grad belyser stöden som en beroendefaktor och trygghet.

4.3 Prisbildning

Prisbildning framträder som ett av de tydliga områden där Sverige och Norge skiljer sig åt. I det svenska materialet beskrivs den svenska spannmålsmarknaden som tydligt marknadsexponerad. Där spannmålspriset påverkas i hög grad av världsmarknadspriser, exportmöjligheter och uppköparnas prisnivåer, samtidigt som respondenterna säger att prisbildningen inte enbart styrs av världsmarknaden, utan även av stora aktörers position på den svenska marknaden.

4.3.1 Prisbildning i Sverige

De svenska respondenterna upprepar ett mönster när det kommer till ämnet, prisbildning. Detta mönster pekar på en stor aktör inom spannmålshandel. S1 genom att beskriva marknaden som präglad av en konkurrenssituation.

När intervjuarna ställer fråga 10. Hur upplever du att priset sätts på spannmål i praktiken? Svarar S1 genom att förklara att en stor aktör på marknaden är styrande på spannmålspriset. S1- *"Ja, det är väl om lantmännen behöver eller inte. Typ lite så. Om de-- Och sen vad det kostar att få ut det så. Så det är väl lite halv kartellbildning kan jag ju tycka."* Citatet bygger på spannmålsproducenternas upplevelse av en specifik aktörs påverkan på prisbildningen samt respondentens möjlighet till att påverka priset. Exportmöjligheterna finns men då spelar transportkostnaden in och detta kan ge betydande avdrag på spannmålspriset och detta blir till ett mönster i denna fråga. *"Lantmännen köper in till sina industrier och när man är nöjd med inköpen till sina industrier så vrider man åt kranen och då faller priserna, äh, generellt på den inhemska marknaden, vilket gör att det vi har att vända oss emot då är exporten eller tvärtom."* S3 fortsätter att trycka på prissättningen som konkurrerande, där respondenten upplever Sveriges spannmålsmarknad som en överskottsmarknad. Priset enligt respondent S3 blir därmed för påverkat av stora aktörer med stort förhandlingsutrymme. *"Jag skulle säga att Lantmännen är prisledande, prisstyrande, äh, prissättande och de andra dansar snällt med."*

4.3.2 Prisbildning i Norge

Norska producenters syn på spannmålspriset beskrivs som institutionellt reglerad snarare än marknadsstyrd. Producenterna upplever priset som förankrat i målpris och jordbruksförhandlingar. Där förutsägbart spannmålspris minskar deras ekonomiska oro under odlingssäsongen.

Ett återkommande mönster är att målpriset och hur det upplevs som en trygghet. Det norska Bondelaget förhandlar fram ett spannmålspris med staten. *"Nei, det er jo, ehm, bondelagene som forhandler med staten da. "Ett og ett år av gangen. som danner den målprisen. og jeg, ja, jeg tror vi skal som norske landbrukere sier oss veldig at vi skal være glad for at vi har den løsningen. Det gir jo veldig stabile og bra rammevilkår å drive kornproduksjon under egentlig."* - N3.

N2" *Jeg er jette takksom for at jeg i juli vet hva jeg får betalt for mitt spannmål hver uke helt frem til neste sesong. Det er veldig deilig å slippe å tenke på når man skal selge det spannmålet. så det er jeg og jette, jette glad for. og så er det jo mulighet til å deale lite liksom. men det synes jeg og er helt, helt okay. Så jeg synes at vi setter spannmålsprisen på et okay sett i dag i Norge. Jeg vil ikke endre på noe."* N2 beskriver den norsk prisbildningen som starkt bunden till målpris och jordbruksförhandlingar. Detta betonar främst att det blir till stor trygghet och att veta spannmålspriset för hela säsongen och spekulasyonerna kring att hitta det

högsta spannmålspriset inte existerar. Dock är spannmålsproducentens enskilda prispåverkan svag där det är fastställt med det system som finns idag men det ser han inte som ett problem utan en trygghet. Vidare diskuterar N2 det befintliga prisbestämmande systemet och producenten ser möjlighet till att styra sina produktionsbeslut speciellt grödval. Exempelvis när brödvetet ökar finns det ytterligare motivation till att just odla den grödan säger producenten. Funktionen av detta system blir som en prissignal. Producenten står inte i något förhandlingsläge gällande pris men anpassar sin produktion efter de priser som systemet skapar. N2 har acceptans för låg individuell priskontroll för att systemet ger förutsägbarhet på så sätt grund till trygghet.

N4 resonerar kring påverkan på spannmålspris. Respondenten själv kan ej påverka priset men uttrycker att med 63 000 medlemmar i Bondelaget kan priset påverkas i och med Bondelagets förhandlingsposition hos regeringen.

Alene så har vi ingen påvirkning på pris. Nei. Så som et faglag med sekstitretusen medlemmer. Ja, vi har noe. -N4

4.3.3 Jämförande sammanfattning

Det finns en tydlig skillnad mellan hur de svenska och norska spannmålsproducenter uppfattar prisbildningen. Svenska respondenterna beskriver priset som marknadsstyrt, påverkat av stora spannmålsuppköpare och påverkat av världsmarknaden. De norska spannmålsproducenterna beskriver priset som institutionellt reglerat genom satta målpris via jordbruksförhandlingar.

Svenskarna upplever prissättningen som mindre transparant och mer osäkert. Flera av de svenska respondenterna ger tydliga signaler på hur marknaden upplevs styrd av stora aktörer och förhandlingspositionen hos var respondent är svag. Därmed begränsad möjlighet till att påverka prisnivåerna om man inte har lagringskapacitet för att kunna vara flexibel gällande försäljningstidpunkt.

I Norge upplever respondenterna prisbildningen som förutsägbar. Producenterna vet om hur spannmålsprisen kommer att utvecklas och därmed försvinner behovet av att spekulera då det finns en befintlig prisram som gör att de vet när spannmålen ska säljas och inte. Detta betyder inte att de har en stark egen priskontroll. Även deras pris sätts i huvudsak av andra aktörer, men genom de myndighetsbaserade institutionerna som staten.

4.4 Upplevt handlingsutrymme och kontroll

I intervjuerna framträder en återkommande skillnad mellan de respondenterna upplever att de kan påverka internt och vad som ligger utanför deras kontroll. Producenterna i båda länder upplever att växtföljd, timing, maskinkostnader och logistik är betydande påverkbara faktorer. Samtidigt beskrivs framför allt väder men även politik, regler och insatskostnader som omständigheter med stor inverkan på företaget och begränsad påverkan från den enskilda producenten.

4.4.1 Svenska producenters upplevda kontroll

De svenska spannmålsproducenterna betonar sitt handlingsutrymme som störst i de beslut som tas i växtodlingen. Grödval, jordbearbetning, gödslingsstrategi, växtskydd, växtföljd, lagringshantering och säljbeslut. Intern kontroll uttrycks genom dessa praktiska beslut. Externa faktorer ligger utanför spannmålsproducentens direkta kontroll, där väder, spannmålspris och världsmarknad är. Respondenten S1 beskriver till skillnad mot de andra svenska producenterna att vädret är en mindre avgörande faktor där yrkesskicklighet betonas. *”Mest är väl sin egen bördighet. Ja men liksom dika och kalka och gödsla och se till så att det är tipp topp. S1 beskriver sin strategi där odlingsmarkernas förutsättningar spelar stor roll. Genom att kalka, dika och gödsla ger dessa åtgärder markerna en stor fördel till att bibehålla friska grödor under hårda väderpåslag. ”Det är väl, det är ju inte. Ska man odla spannmål har man nog fel på det om man bara tror att det är vädret det beror på. Den tror jag.”-S1*

S2 ger extern förklaring där vädret lyfts som en grundläggande begränsning. *”Ja, alltså, det tråkiga svaret är väl väder egentligen. Men det är väl kanske egentligen det mest korrekta svaret med. Vi kan ju göra allting rätt så att säga rent, så i rätt tid och gödsla i rätt tid och så här. Men regnar hela augusti, då är det ju liksom skit samma. Alltså, vädret är ju det största som påverkar. Så är det ju.”* Kontrasten mellan dessa respondenter är analytiskt viktig, då de inte motsäger varandra helt utan de betonar vädret på olika nivåer. Här är S2 gårdsstruktur viktig. Stor del av arealen som brukas är arrende, och i detta fall blir stora ekonomiska insatser som ger utfall över en längre tid riskfyllt då S2 riskerar att gå miste om investeringens långsiktiga värde.

Ur ett NIE perspektiv belyser detta hur ägandeform och arrendevillkor och hur det påverkar producentens handlingsutrymme. Vädret i sig är inte den enda faktor som begränsar kontrollen utan även de institutionella villkoren kring marken.

S3 resonerar kring pris, världsmarknad som en extern kontroll. S2 beskriver stark kontroll över produktionsinriktningen och betonar friheten att välja vilka grödor och intensiteten på produktionen. *”Jag har aldrig upplevt att stöden, Jag har aldrig, jag har aldrig upplevt att det är någon koppling personligen mellan stöd och kontroll.”*

S3 pratar om prisbildning som en central begränsning. *” Så därför, alltså, världsmarknadspriset påverkar och världsmarknadspriset styrs utav utbud och efterfrågan. Och som vi hade 2025, bra skördar på hela jorden leder till väldigt låga priser. Det kanske inte kommer hända någon gång mer under min karriär, men vi vet inte. Men som det är just nu så är det så att det är utbud och efterfrågan på den stora världs, på stora världsmarknaden är ju det som styr priset även här”* Här trycker respondenten på skördevariation i världen. Varierande världsskördar ger varierande spannmålspriser. Prisnivån hamnar därmed utanför respondents upplevda kontroll. Priset kan påverkas via säljstrategi hos spannmålsproducenten där tidpunkten på året kan variera i pris men den övergripande prisnivån gå ej att påverka. NIE perspektivet så blir institutionella prisrelationer och marknadsinstitutioner de som formar gårdens ekonomiska villkor och ur Locus of Control perspektiv innebär det att priset blir till en extern faktor där producenten behöver anpassa sig.

” Ja, jag, alltså jag, som tur är i Sverige så får vi ju själva välja vad vi odlar. Och det har vi ju stor påverkan på och det är ju fritt. Och vi väljer ju själva om vi vill gå för skörd eller inte gå för skörd. Och göra avvägningar med, med insatserna, liksom hur vi odlar.” -S4. Respondenten uttrycker stark kontroll i produktionsinriktning, där betonas det att vara pragmatisk när det gäller växtodlingen och anpassa odlingsnivåerna till vad som passar i säsong.

S5 Sammanfattar kontrollfrågan och lägger den på en praktisk nivå. Där faktorer som vädret och pris är utom kontroll men skickligheten och timing är avgörande.

” Nej, men det är ju skickligheten har ju väldigt stor betydelse. Som jag sa, göra rätt sak på rätt tidpunkt. Det är ju. Sen naturligtvis kan ju vädret stöka till det också. Man börjar du att göra fel så blir det inte bra.”

4.4.2 Norska producenters upplevda kontroll

I Norge blir det en kombination av hur ett starkare institutionellt system både ökar och minskar den upplevda kontrollen. Den interna kontrollen hos spannmålsproducenterna upplevs vara växtföljd, grödval, såtidpunkt och gödsling därmed ser de inte sig själva som passiva stödtagare utan deras yrkesskicklighet är fortfarande en avgörande faktor som de har kontroll över.

Externa kontrollen precis som Sverige är väder, varierande skördeår men skiljer sig där marknad inte upplevs på samma varierande nivå. Norska respondenter har inte samma tänk när det kommer till marknadsstrategi. Norska respondenters handlingsutrymme speglar mer planering genom ett förutsägbart spannmålspris. Detta innebär inte att producenten har en stark individuell kontroll över priset eller stöd men kontrollen uppstår genom att systemet är stabilt. N3 speglar detta resonemang där stöden är en trygghet för gårdsekonomin men de skapar ett beroende av politiska beslut. *”Vi blir jo på en måte litt bondefanga av myndighetene og sårbare hvis det skulle bli en annen regjering som ønsker, en annen kurs på landbrukspolitikken, så kan jo en stor del av inntektene ganske fort falle bort liksom da.”* Ur ett LOC perspektiv markerar citatet att kontrollen flyttas från gårdsnivå till politiska beslut där stöden gör det lättare att planera produktionen men den långsiktiga tryggheten är beroende av den jordbrukspolitiska inriktningen.

N4 resonerar kring strukturella villkor gällande sin egen produktion. Den mindre gynnsamma arronderingen där små skiften begränsar möjligheten att driva en rationell produktion ger honom sämre förutsättningar till att driva gården utan att vara beroende av stöden *”Jeg er jo hundre prosent avhengig av det.”* säger respondent N4 när intervjuarna frågar.

” Hvordan opplever du betydningen av direkte tilskudd for gårdens økonomi?”

När en av intervjuarna ställer fråga 18. *” Opplever du at de direkte tilskuddene øker eller reduserer følelsen din av kontroll som næringsdrivende?”* Återkommande beroendemönster när N3 svarar *”Nei, der vil jeg nok si at det reduserer kontrollen ja. gjør oss veldig avhengig av, systemet og ja.”*

4.4.3 Jämförande sammanfattning

Efter avsnittet om handlingsutrymme framträder både likheter och skillnader mellan svenska och norska respondenter. Spannmålsproducenternas upplevda kontroll framträder främst i gårdsnära beslut. Dessa beslut ses som de mer interna delar där strategi gällande olika insatser i grödor och säljbeslut är inräknade. Även yrkesskicklighet, timing, och planering ses gemensamt som centrala delar i båda länders företagande.

Skillnaderna kommer in via de externa faktorerna som påverkar handlingsutrymmet. Sverige har sin volatila marknad som tydlig begränsning där spannmålspriset blir kopplat till utbud, efterfrågan, uppköp och exportmöjligheter. Svenska producenter finner handlingsutrymme där strategiska lagringsbeslut tas för att hantera en osäker, marknadsstyrd prisbildning.

Norska handlingsutrymmet begränsas till större del av institutionella villkor. Direktstöd och målpris beslutas genom jordbruksförhandlingar. Detta skapar en förutsägbar ekonomisk ram gentemot Sverige. Samtidigt innebär detta att producenten inte har en stark individuell kontroll över pris eller stöd. Den norska producentens enskilda kontroll bygger på att systemet är stabilt och att producenten själv inte kan påverka systemutformningen.

I Sverige är det marknadsstruktur, uppköpare världsmarknad och arrendevillkor som formar producentens ekonomiska villkor. I Norge är det framför allt stödregler, målpris, jordbruksförhandlingar och politiska beslut som sätter ramarna. Båda systemen begränsar den enskilde producentens kontroll.

Detta för att de svenska respondenterna kopplar den externa kontrollen till marknadspris och världsmarknad där deras kontroll slutar. Valet av att försäljningstidpunkt är fri därmed intern men inte själva prisnivån som kontrolleras externt. Norges externa kontroll hamnar i jordbrukspolitiken där stödregler och målprisets utformning sätts. Det som skiljer sig är vart kontrollen är och där den upplevs enligt respondenterna vara placerad.

5. Diskussion

5.1 Direktstöd som institutionell trygghet

De formella institutionerna innefattar stödvillkor, ersättningsnivåer och ansökningssystemet. Dessa regler påverkar hur producenterna bedriver sina företag. De norska producenterna anpassar sin odlingsstrategi i högre utsträckning än de svenska producenterna. De uttrycker även direktstöd som ett grundläggande behov för att bedriva verksamheterna, vilket är ett exempel på hur formella institutioner styr beteenden genom ekonomiska incitament.

De svenska producenterna beskriver att direktstöden är viktiga för ekonomin i produktionen, men mer som en stabil extra intäkt som också kommer med krav man motvilligt går med på. Flera av respondenterna betonar att de inte styr sin produktion efter vilka stöd som finns utan endast söker de stöd som de redan uppfyller kraven för. Ordet ”bidragsoptimerare” eller likande uttryck återkommer i 4 av 5 svenska intervjuer när de beskriver ett sätt att bedriva lantbruket mer anpassat efter stödsystemet, i samtliga fall i syfte att ta avstånd från de typen av drift. Det tyder på att den svenska gruppen av respondenter har en självbild av att vara en typ av lantbruk som fokuserar på hög skörd och marknadsintäkter.

Informella normer syns även i det norska materialet, där framstår staten som en naturlig del av den spannmålsproduktionen. Inblandning av staten i hur produktionen bedrivs är inte ett irritationsmoment utan en legitim del av att hur deras spannmålsproduktion fungerar. Skillnader i ländernas producenter handlar inte om nivåer av ekonomiskt stöd, utan om hur de beskriver relationen mellan deras företag, kund och staten.

Styrning innebär dock inte att respondenterna automatiskt upplever trygghet. Ett stöd minskar den ekonomiska osäkerheten men ökar beroendet av utomstående aktörer. Det märks när de norska respondenterna beskriver RMP-ordningen, där producenterna får ekonomisk ersättning för att utföra miljöåtgärder. Snabba regelförändringar under de senaste åren har gjort intäkterna från stöden osäkra och den administrativa bördan med dokumentation ökar. Inom NIE kallas det transaktionskostnader, producenten lägger tid och resurser på att förstå regelverk och anpassa produktionen efter villkor som på relativt kort sikt kan komma att förändras. En institution kan därmed vara både trygghetsskapande och handlingsbegränsande samtidigt.

Resultatet stämmer väl in med Kvakkestad et al. (2015) som visar att norska producenters syn på jordbrukspolitik inte handlar om ekonomisk ersättning, utan

om hur lantbrukarnas roll uppfattas av samhället. Norska respondenter beskriver stöd och prisbildning som en del av samhällskontraktet. Svenska respondenter beskriver sin produktion som marknadsdriven, även fast de erkänner att stöden har en ekonomisk betydelse.

5.2 Prisbildning och marknadsexponering

De svenska respondenterna nämner prisbildningens funktion som påverkad av marknad, uppköpare, exportmöjligheter och kvalitet. Marknaden upplevs som osäker men bidrar även till en känsla av frihet. Osäkerheten ligger främst i att den är svårbegriplig, och instabil samtidigt som att lagring av spannmål och försöka sälja vid höga prisnivåer ger företaget möjlighet att förbättra ekonomin.

Uppköparna upplevs dock ha en för stor makt och inflytande på prisbildningen i landet, när respondenterna får frågor om prisbildning nämner de ofta vissa företag vid namn eller använder liknelser som ”de stora drakarna”. Detta kan bero på att priset oftast förmedlas genom dessa företag och de då tillskrivs ansvaret för prissänkningar på marknaden. Det finns även starka informella institutioner inom den svenska spannmålshandeln, trots att producenterna är fria att handla med vem de vill, så är det bara en respondent som nämner försäljning till andra än de stora spannmålshandlarna.

Ur ett NIE-perspektiv kan den svenska prisbildningen förstås som en marknadsinstitution där producentens handlingsutrymme formas av uppköparstruktur, informationsasymmetri och transaktionskostnader. Det innebär att priset inte enbart är en marknadssignal, utan också en del av den institutionella miljö som producenten måste agera inom.

I Norge upplevs prisbildningen som en formell institution, de årliga jordbruksförhandlingarna upplevs bidra till trygghet och skapar en tydlig ram för företaget att verka inom. Samtidigt betonar respondenterna en osäkerhet kring val till Stortinget eftersom det kan förändra statens vilja att bidra till spannmålsproducenterna. För producenterna förflyttas alltså risken på marknaden till politiska förhandlingar som deras producentorganisation hanterar.

Den centrala skillnaden är därmed vilken institution producentens risk hamnar i för de olika länderna, de svenska respondenterna hanterar den både formella och informella institutionerna som rör spannmålshandel på marknaden i Sverige. Detta influerar producenterna till att bevaka marknad och bygga försäljningsstrategier för att hantera risk. De norska producenterna hanterar risk genom att engagera sig i Bondelaget och därigenom få politiskt inflytande.

5.3 Handlingsutrymme och Locus of Control

Resultatet visar på att respondenterna inte kan kategoriseras som att uppleva endast intern eller extern kontroll. Båda länders producenter uttrycker en intern kontroll kring operativa och taktiska beslut som val av växtföljd, gödsling växtskydd, etablering och timing. Respondenterna upplever inte sig själva som passiva mottagare, utan har i hög grad en påverkan på utfallet inom de institutionella ramar som omger företaget.

Samtidigt är vädret ett återkommande ämne som kommer upp i frågorna kring handlingsutrymme, detta är den viktigaste faktorn där de anser att kontrollen är utanför deras påverkan. Men även politiska beslut och världsmarknad kring insatsvaror nämns som utom deras kontroll. Vilket är helt naturligt då en producent inte kan kontrollera dessa faktorer, därav är det viktigt att inte missta extern Locus of Control med passivitet. Det är snarare en rationell bedömning av vad som går och inte går att påverka, och yrkesskickligheten ligger i vilka åtgärder man tar för att minska dessa typer av faktorerens betydelse.

Tidigare forskning om LOC i jordbruk visar att lantbrukare upplevda kontroll kan påverka hur de förhåller sig till risk, investeringar och strategi (Knapp et al. 2021). I denna studie framträder liknande mönster, men på ett situationsbundet sätt. Producenterna uttrycker intern kontroll över gårdsnära beslut men extern kontroll i relation till marknad, politik och väder.

Den skillnad som syns i respondenternas Locus of Control är på den strategiska nivån, svenskarna upplever framför allt marknad som centrala externa faktorer. I Norge framträder statens jordbrukspolitik som den enskilt viktigaste externa faktorn för strategiska beslut, där den enskilda producenten endast kan anpassa sig till systemets utformning.

5.4 Metoddiskussion

Studien består av intervjuer med fem svenska och fem norska spannmålsproducenter. Det innebär att urvalet inte ger möjlighet att dra statistiska slutsatser om den genomsnittliga producenten i respektive land. Materialet ska i stället förstås som ett kvalitativt underlag som möjliggör en fördjupad analys av hur respondenterna uppfattar direktstöd, prisbildning och handlingsutrymme.

En viktig metodfråga är jämförbarheten mellan Sverige och Norge. Länderna är geografiskt och kulturellt liknande, men jordbrukspolitiska systemen skiljer sig

tydligt åt. Sverige verkar inom EU:s gemensamma jordbrukspolitik, Common Agricultural Policy, medan Norge har ett nationellt system med jordbruksförhandlingar mellan Bondelaget och staten. Detta är bakgrunden till varför denna studie genomförs, men gör också analysen mer komplex eftersom direktstöden och prisbildningen inte fungerar på samma sätt i de två länderna. Studien hanterar detta genom att fokusera på producenternas upplevelser av systemen, snarare än att jämföra systemen.

Skillnaden i gårdsstorlek mellan de svenska och norska respondenterna kan ha påverkat hur stöd, prisbildning och handlingsutrymme uppfattas. Detta bör därför ses som en metodisk begränsning, men också som en del av de strukturella skillnader som studien undersöker.

I studien analyseras respondenternas upplevelser. Det innebär att resultaten inte ska läsas som objektiva mått på stödets eller prisbildningens ekonomiska betydelse för företagen. Resultaten visar i stället hur producenterna själva uppfattar systemen och hur dessa uppfattningar påverkar deras syn på risk, kontroll och handlingsutrymme.

5.5 Studiens bidrag och begränsningar

Studiens bidrag är att den visar hur jordbrukspolitiska systeminslag inte enbart fungerar som ekonomiska villkor, utan även påverkar hur spannmålsproducenter uppfattar risk, kontroll och handlingsutrymme. Genom jämförelsen mellan Sverige och Norge synliggörs hur producenter i samma produktionsgren kan möta olika typer av osäkerhet beroende på institutionellt sammanhang.

En begränsning är att respondenterna valdes för att passa studiens avgränsning, snarare än för att bilda en representativ panel för ländernas producenter. Resultatet kan därför inte generaliseras till alla producenter i Sverige och Norge. Det går inte att utesluta att faktorer som gårdsstorlek, erfarenhet, geografiskt läge och ekonomisk situation påverkar producenternas syn på stöd och priser.

En ytterligare begränsning är att studien bygger på respondenternas upplevelser, inte på kalkyler och bokföringsdata. För att bedöma direktstödens och prisbildningens faktiska ekonomiska betydelse hade studien behövt kompletteras med ekonomiska data från gårdarna. När en respondent exempelvis beskriver den svenska prisbildningen som ”kartellbildning” ska detta inte förstås som en

objektiv beskrivning av marknaden, utan som uttryck för respondentens upplevda förhandlingsposition och handlingsutrymme. Materialet ger därmed inte ett mått på systemens faktiska effekter, men bidrar med förståelse för hur producenterna tolkar direktstöd, prisbildning och handlingsutrymme.

6. Slutsats

6.1 Slutsatser

Syftet med studien är att undersöka hur spannmålsproducenter i Sverige och Norge uppfattar direktstöd och prisbildning som institutionella ramar, och hur upplever de att dessa ramar påverkar ekonomi, handlingsutrymme och beslutsfattande på gårdsnivå.

En första slutsats är att direktstöden uppfattas olika i Norge och Sverige. De norska respondenterna beskriver direktstöden som en grundläggande förutsättning för fortsatt produktion, särskilt på mindre gårdar och vissa grödor. I Sverige betonar respondenterna att stöden är viktiga för inkomstrygghet och komplement till inkomsten från produktionen, men betonar att det stöden har liten eller ingen påverkan på besluten för produktionen. Det finns även en tydlig stolthet i att inte förlita sig på bidragssystemet hos de svenska respondenterna, självbilden som marknadsorienterad är viktig.

En andra slutsats är att prisbildningen skapar osäkerhet i båda länderna, fast genom olika mekanismer. Svenska respondenter upplever att spannmålet i hög grad är marknadsstyrt, påverkas av exportmöjligheter men även är influerat av stora uppköpare. De upplever att det finns ett visst handlingsutrymme genom lagring och val av försäljningsstrategi. Men de beskriver sin förhandlingsposition som svag och transparensen bristande. Norska respondenter beskriver å andra sidan en institutionellt reglerad prisbildning där de med gemensamma krafter i Bondelaget förhandlar med staten. Dock har de individuellt ingen förhandlingsmöjlighet för att förändra priset.

Studien visar inte att skillnaderna mellan länderna främst beror på producenternas företagsamhet eller skicklighet, utan på de institutionella ramar som företagen verkar inom. Alla producenter uttrycker en stark intern kontroll inom operativa och taktiska beslut. På strategisk nivå har däremot producenterna olika utmaningar, svenska producenter möter en marknad som kan upplevas som svårbegriplig och volatil. De norska påverkas i stället av jordbrukspolitik som förhandlas fram i stortinget. Sammantaget upplever alltså båda länders respondenter ett liknande handlingsutrymme i beslut kring sina företag, men inom olika institutionella ramar.

6.2 Förslag på fortsatt arbete

I en fördjupad forskning i ämnet skulle det vara värdefullt att även jämföra kalkyler och gårdarnas ekonomi i de olika länderna. På så sätt skulle direktstöd och prisbildningen kunna kopplas till faktiska ekonomiska effekter. Man skulle även kunna bredda studien genom att ta in fler respondenter från ett större geografiskt område med olika storlekar på företaget för att se om mönstren förändras beroende på den typen av faktorer.

Ett annat förslag är att undersöka hur spannmålsproducenter i Norge och Sverige ser på generationsskiften, under intervjuerna framkom information om hur norska systemet skiljer sig från Sverige som tyvärr var utanför vår avgränsning.

En tredje möjlig fortsättning är att bredda studien till andra produktionsgrenar såsom grisproduktion, mjölkproduktion och grönsaksodling.

7. Referenslista

- Braun, V. & Clarke, V. (2006). Using thematic analysis in psychology. *Qualitative Research in Psychology*, 3 (2), 77–101. <https://doi.org/10.1191/1478088706qp063oa>
- Bryman, A. (2018). *Samhällsvetenskapliga metoder*. Liber.
- Dopelt, K., Bashkin, O., Asna, N. & Davidovitch, N. (2022). Health locus of control in cancer patient and oncologist decision-making: An exploratory qualitative study. *PLOS ONE*, 17 (1), e0263086. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0263086>
- European Commission (2026). *The common agricultural policy at a glance*. https://agriculture.ec.europa.eu/common-agricultural-policy/cap-overview/cap-glance_en [2026-04-25]
- Fereday, J. & Muir-Cochrane, E. (2006). Demonstrating Rigor Using Thematic Analysis: A Hybrid Approach of Inductive and Deductive Coding and Theme Development. *International Journal of Qualitative Methods*, 5 (1), 80–92. <https://doi.org/10.1177/160940690600500107>
- Galvin, B.M., Randel, A.E., Collins, B.J. & Johnson, R.E. (2018). Changing the focus of locus (of control): A targeted review of the locus of control literature and agenda for future research. *Journal of Organizational Behavior*, 39 (7), 820–833. <https://doi.org/10.1002/job.2275>
- Hubbard, M. (1997). The ‘New Institutional Economics’ in Agricultural Development: Insights and Challenges. *Journal of Agricultural Economics*, 48 (1–3), 239–249. <https://doi.org/10.1111/j.1477-9552.1997.tb01148.x>
- Jordbruksverket (2024). 37 561 jordbruksföretag i Norge år 2023. *Jordbruket i siffror*. <https://jordbruketisiffror.wordpress.com/2024/05/17/37-561-jordbruksforetag-i-norge-ar-2023/> [2026-04-29]
- Jordbruksverket (2025a). *Jordbruksföretag och företagare 2025*. [text]. <https://jordbruksverket.se/om-jordbruksverket/jordbruksverkets-officiella-statistik/jordbruksverkets-statistikrapporter/statistik/2025-11-11-jordbruksforetag-och-foretagare-2025> [2026-04-29]
- Jordbruksverket (2025b). *Jordbruksmarkens användning. Preliminär statistik*. [text]. <https://jordbruksverket.se/om-jordbruksverket/jordbruksverkets-officiella-statistik/jordbruksverkets-statistikrapporter/statistik/2025-05-14-jordbruksmarkens-anvandning-2025.-preliminar-statistik> [2026-04-29]
- Jordbruksverket (2025c). *Jordbruksverket, statistik*. [text]. <https://jordbruksverket.se/om-jordbruksverket/jordbruksverkets-officiella-statistik/jordbruksverkets-statistikrapporter/statistik/2025-10-22-jordbruksmarkens-anvandning-2025.-slutlig-statistik> [2026-05-03]
- Jordbruksverket (2025d). *Skörd av spannmål, trindsäd och oljeväxter 2025, preliminär statistik för riket*. [text]. <https://jordbruksverket.se/om-jordbruksverket/jordbruksverkets-officiella-statistik/jordbruksverkets-statistikrapporter/statistik/2025-11-14-skord-av-spannmal-trindsad-och-oljevaxter-2025.-preliminar-statistik-for-riket> [2026-05-04]
- Jordbruksverket (2026a). *Ersättning för fånggröda*. [text]. <https://jordbruksverket.se/stod/jordbruk-tradgard-och-rennaring/jordbruksmark/kolinlagring-och-minskat-kvavelackage/odla-fanggroda> [2026-04-25]
- Jordbruksverket (2026b). *Strategiska planen för EU:s jordbrukspolitik*. <https://jordbruksverket.se/stod/eus-politik-for-jordbruk-och-fiske/strategiska-planen--for-eus-jordbrukspolitik> [2026-04-13]

- Knapp, L., Robert Finger & Wupper, D.J. (2021). Preferences, personality, aspirations, and farmer behavior. (52). <https://doi.org/10.3929/ethz-b-000499989>
- Kvakkestad, V., Rørstad, P.K. & Vatn, A. (2015). Norwegian farmers' perspectives on agriculture and agricultural payments: Between productivism and cultural landscapes. *Land Use Policy*, 42, 83–92. <https://doi.org/10.1016/j.landusepol.2014.07.009>
- Landbruksdirektoratet (2020). *Om jordbrukets kulturlandskap*. Landbruksdirektoratet. <https://landir-xpprod.enonic.cloud/nb/jordbruk/miljo-og-klima/jordbrukets-kulturlandskap/om-jordbrukets-kulturlandskap> [2026-05-11]
- Landbruksdirektoratet (2026). *Produksjonstilskudd og avløsertilskudd i jordbruket*. Landbruksdirektoratet. <https://landir-xpprod.enonic.cloud/nb/jordbruk/ordninger-for-jordbruk/produksjonstilskudd-og-avlosertilskudd-i-jordbruket> [2026-05-04]
- Lim, W.M. (2025). What Is Qualitative Research? An Overview and Guidelines. *Australasian Marketing Journal*, 33 (2), 199–229. <https://doi.org/10.1177/14413582241264619>
- North, D.C. (1993). *Institutionerna, tillväxten och välståndet*.
- North, D.C. (u.å.). *Riddarna som säger NIE*. <https://www.nationalekonomi.se/wp-content/uploads/2022/05/50-4-bc.pdf> [2026-05-10]
- OECD (2023). OECD 2023. OECD. https://www.oecd.org/en/publications/agricultural-policy-monitoring-and-evaluation-2023_b14de474-en/full-report/norway_4e5a28e2.html [2026-04-13]
- OECD (2025). *European Union: Agricultural Policy Monitoring and Evaluation 2025*. OECD. https://www.oecd.org/en/publications/agricultural-policy-monitoring-and-evaluation-2025_a80ac398-en/full-report/european-union_2e29a59b.html [2026-05-09]
- Palinkas, L.A., Horwitz, S.M., Green, C.A., Wisdom, J.P., Duan, N. & Hoagwood, K. (2015). Purposeful sampling for qualitative data collection and analysis in mixed method implementation research. *Administration and policy in mental health*, 42 (5), 533–544. <https://doi.org/10.1007/s10488-013-0528-y>
- Patton, M.Q. (2014). *Qualitative Research & Evaluation Methods: Integrating Theory and Practice*. SAGE Publications.
- Rotter, J.B. (1966). Generalized expectancies for internal versus external control of reinforcement. *Psychological Monographs: General and Applied*, 80 (1), 1–28. <https://doi.org/10.1037/h0092976>
- SSB (2025a). *Cereals and oil seeds, area and yields*. SSB. <https://www.ssb.no/en/jord-skog-jakt-og-fiskeri/jordbruk/statistikk/korn-og-oljevekster-areal-og-avlinger> [2026-05-04]
- SSB (2025b). *Gardsbruk, jordbruksareal og husdyr*. SSB. <https://www.ssb.no/jord-skog-jakt-og-fiskeri/jordbruk/statistikk/gardsbruk-jordbruksareal-og-husdyr> [2026-04-29]
- SSB (2026). *SSB*. SSB. <https://www.ssb.no/en/jord-skog-jakt-og-fiskeri/jordbruk/statistikk/gardsbruk-jordbruksareal-og-husdyr> [2026-05-03]
- Staten og Bondelaget (2026). *Jordbruksavtale-2025-2026*. <https://www.regjeringen.no/contentassets/03cbb8535e6d4136ad6410fb1df36e54/jordbruksavtale-2025-2026-med-endelige-satser-for-produksjons-og-avlosertilskudd.pdf> [2026-05-26]

Wurzer, G (u.å.). Institutional Economics (NIE). *IPBA® Connect*.
<https://profwurzer.com/glossary/institutional-economics-nie/> [2026-05-09]

Bilaga 1

Intervjufrågor

Frågor där texten är skriven i kursiv stil innebär att frågan skulle kunna analyseras med hjälp av både LOC och NIE, i övrigt så är det frågans grupperingens teori vi ska använda.

Bakgrund om gården (kontext)

1. Kan du börja med att berätta kort om gården och spannmålsproduktionen?

Följdfrågor: Vilka grödor odlar ni? Hur stor areal? Är spannmålshuvudproduktion eller en del av en bredare verksamhet? Hur länge har du varit spannmålsproducent?

2. Vilka är de viktigaste besluten du tar inför ett odlingsår?

Följdfrågor: grödval, insatsvaror, maskiner, arrenden, lagring, försäljning.

3. Hur skulle du beskriva gårdens ekonomiska situation idag, upplever du att ekonomin är stabil, pressad eller varierande över tid?

Direktstöd (NIE)

4. Hur upplever du betydelsen av direktstöden för gårdens ekonomi?

Följdfrågor: Är de avgörande, kompletterande eller relativt oviktiga?

5. *Hur påverkar direktstöden dina beslut på gården?*

Följdfrågor: Påverkar de grödval, areal, arrenden, investeringar eller viljan att fortsätta med spannmål?

6. Upplever du att direktstöden främst stödjer aktiv produktion, miljöåtgärder eller inkomsttrygghet?

7. Hur förutsägbara och hanterbara upplever du direktstöden?

Följdfrågor: ansökan, dokumentation, kontroller, regeländringar.

8. Tycker du att direktstöden är rättvist utformade för spannmålsproducenter?

Följdfrågor: Gynnar de vissa typer av gårdar, regioner eller produktionsformer mer än andra?

9. Om direktstöden minskade eller försvann, hur skulle det påverka din spannmålsproduktion?

Följdfrågor: Skulle du odla mindre, byta grödor, arrendera mindre, investera annorlunda eller fortsätta som idag?

Prisbildningsmekanismer (NIE)

10. Hur upplever du att priset på spannmål sätts i praktiken?

Följdfrågor: Vem eller vad påverkar priset mest? Marknaden, uppköpare, politiska regler, import, världsmarknad, kvalitet, lagring? Upplever du att prisbildningen är transparent och begriplig?

11. Hur stor möjlighet har du själv att påverka vilket pris du får för spannmålen?

Följdfrågor: Genom försäljningstidpunkt, lagring, kontrakt, kvalitet, val av köpare eller rådgivning?

12. Hur påverkar prisbildningen dina beslut om produktionen?

Följdfrågor: grödval, insatsnivå, lagring, försäljningstidpunkt, investeringar.

13. Upplever du att du har en stark eller svag förhandlingsposition som spannmålsproducent?

Följdfrågor: Finns det flera köpare? Är du beroende av en aktör? Kan du välja när och hur du säljer?

14. Hur påverkas du av internationella priser och världsmarknaden?

Följdfrågor: Känner du att ditt politiska system skyddar mot prisvariationer, eller slår marknaden igenom direkt?

15. Skapar prisbildningen trygghet eller osäkerhet för dig som företagare?

Handlingsutrymme och kontroll (Locus of Control)

- 16. När spannmålsodlingen går bra eller dåligt ekonomiskt, vad beror det oftast på enligt dig?**

Följdfrågor: egna beslut, väder, pris, stöd, marknadsläge, tajming, tur.

- 17. Vad i spannmålsproduktionen känner du att du själv kan påverka mest, och vad har du minst möjlighet att påverka?**

- 18. Upplever du att direktstöden ökar eller minskar din känsla av kontroll som företagare?**

Följdfrågor: Blir du tryggare, mer beroende, mer begränsad eller mer investeringsvillig?

- 19. Upplever du att prisbildningen ökar eller minskar din känsla av kontroll som företagare?**

- 20. Finns det situationer där du tycker att skicklighet, planering och egna beslut verkligen gör skillnad eller situationer där yttre faktorer ändå avgör resultatet?**

Jämförelse Sverige–Norge (Kontext+NIE+LOC)

- 21. Om du har någon uppfattning om skillnader mellan Sverige och Norge: finns det något i direktstöden eller prisbildningen som verkar bättre eller sämre i det andra landet?**

Följdfråga: Hade du velat implementera det i ditt land?

Avslutande frågor (Kontext+NIE+LOC)

- 22. Om du måste välja: vad betyder mest för din spannmålsproduktion – direktstöden eller spannmålspriset? Varför?**

- 23. Skulle du säga att stödsystemet främst påverkar dina vardagliga beslut, dina beslut inför kommande odlingsår, eller mer långsiktiga beslut om gårdens framtid?**

Kan du ge något exempel?

Är det något viktigt om direktstöd, prisbildning eller spannmålsodlingens framtid som vi inte har frågat om?

Bilaga 2

Intervjubilaga - Sverige

Syftet med denna bilaga är att göra intervjuens begrepp tydliga. Listan nedan är vår studies avgränsning av svenska direktstöd.

1. Direktstöd i den svenska delen av studien

Med direktstöd menar vi stöd och ersättningar som betalas direkt till jordbruksföretaget, vanligtvis via SAM-ansökan, och som baseras på exempelvis jordbruksmark, areal, produktion, åtgärder eller särskilda villkor. Stöden är inte samma sak som det pris lantbrukaren får vid försäljning av spannmål.

Typ av stöd	Ingår i vår avgränsning
Grundläggande areal-/inkomststöd	Gårdsstöd, inklusive omfördelning av stöd.
Företagar-/strukturstöd	Stöd till unga jordbrukare.
Växtodlings- och miljöersättningar	Precisionsjordbruk - planering; fånggröda; mellangröda; vårbearbetning; blommande åker och fältkant.

2. Prisbildning i den svenska delen av studien

Med prisbildning menar vi hur spannmålspriset uppstår och förändras på marknaden. Här avses till exempel avräkningspris, kontrakt eller spotpris, kvalitet, lagring och försäljningstidpunkt, lokala köpare, transport, skördens storlek, EU- och världsmarknadspriser samt växelkurs och konkurrens.

Direktstöd	Prisbildning
Pengar från stödsystemet till jordbruksföretaget.	Betalningen från marknaden för spannmålen.
Beror på stödregler, areal, villkor och åtgärder.	Beror på utbud, efterfrågan, kvalitet, avtal och marknadsläge.
	Är inte ett stöd, även om politiken kan påverka marknaden indirekt.

3. Så använder vi begreppen i intervjun

- När vi frågar om direktstöd vill vi att du tänker på stöden och ersättningarna ovan.

- När vi frågar om prisbildning vill vi att du tänker på hur spannmålspriset sätts och hur prisrisken hanteras.
- Vi är intresserade av hur systemet upplevs på gårdsnivå - inte av “rätta” eller “fel” svar.

Publicering och arkivering

Godkända självständiga arbeten (examensarbeten) vid SLU kan publiceras elektroniskt. Som student äger du upphovsrätten till ditt arbete och behöver i sådana fall godkänna publiceringen. I samband med att du godkänner publicering kommer SLU även att behandla dina personuppgifter (namn) för att göra arbetet sökbart på internet. Du kan närsomhelst återkalla ditt godkännande genom att kontakta biblioteket.

Även om du väljer att inte publicera arbetet eller återkallar ditt godkännande så kommer det arkiveras digitalt enligt arkivlagstiftningen.

Du hittar länkar till SLU:s publiceringsavtal och SLU:s behandling av personuppgifter och dina rättigheter på den här sidan:

- <https://libanswers.slu.se/sv/faq/228316>

JA, jag, Carl-Johan Helin har läst och godkänner avtalet för publicering samt den personuppgiftsbehandling som sker i samband med detta

JA, jag, Nils Häll har läst och godkänner avtalet för publicering samt den personuppgiftsbehandling som sker i samband med detta

NEJ, jag/vi ger inte min/vår tillåtelse till att publicera fulltexten av föreliggande arbete. Arbetet laddas dock upp för arkivering och metadata och sammanfattning blir synliga och sökbara.